

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

ČINJENICE I PREDRASUDE

FINANSIRANJE NEVLADINIH ORGANIZACIJA I POLITIČKIH
PARTIJA U CRNOJ GORI IZ JAVNIH FONDOVA

ČINJENICE I PREDRASUDE

FINANSIRANJE NEVLADINIH ORGANIZACIJA I
POLITIČKIH PARTIJA U CRNOJ GORI IZ JAVNIH FONDOVA

Podgorica, 2016.

ČINJENICE I PREDRASUDE

FINANSIRANJE NEVLADINIH ORGANIZACIJA I POLITIČKIH PARTIJA U CRNOJ GORI IZ JAVNIH FONDOVA

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Biblioteka

Demokratija

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autori/ke:

Nikola Djonović

Boris Marić

Željka Četković

Snežana Kaluđerović

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Lektura i korektura:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Tiraž:

100 primjeraka

Štampa:

Studio Mouse

Ova publikacija pripremljena je uz podršku Evropske unije i Balkanskog fonda za demokratiju u okviru projekta BCSDN mreže "Acquis balkanskog civilnog društva: Jačanje potencijala i kapaciteta nevladinih organizacija za zagovaranje i lobiranje". Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Centra za građansko obrazovanje (CGO) i ni na koji način ne odražava stavove Evropske Unije, Balkanskog fonda za demokratiju, BCSDN mreže i CRNVO-a.

SADRŽAJ

Uvod	6
Zakonodavni i institucionalni okvir za finansiranje nevladinih organizacija	7
Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću	8
Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	11
Budžeti lokalnih samouprava	13
Budžeti organa državne uprave.....	14
Komisija za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama Vlade Crne Gore.....	16
Diskreciono odlučivanje o podršci nevladinim organizacijama	17
Zakonodavni okvir za finansiranje političkih partija	19
Budžet Crne Gore.....	21
Budžeti lokalnih samouprava	21
Zakupi poslovnih prostora za rad političkih partija.....	22
Finansiranje izbornih kampanja	23
Koliko koštaju poslanik/ca i parlamentarni politički subjekti	23
Zaključci i preporuke.....	27
Literatura.....	29

UVOD

Publikacija *Činjenice i predrasude - finansiranje nevladinih organizacija i političkih partija u Crnoj Gori iz javnih fondova* - je dio projekta „Bolje javne finansije za NVO!“ koji je finansiran od strane Evropske unije i Balkanskog fonda za demokratiju, u okviru projekta BCSDN mreže "Acquis balkanskog civilnog društva: Jačanje potencijala i kapaciteta nevladinih organizacija za zagovaranje i lobiranje".

Činjenice i predrasude - finansiranje nevladinih organizacija i političkih partija u Crnoj Gori iz javnih fondova daje pregled zakonodavnog i institucionalnog sistema finansiranja NVO iz javnih fondova, sa preporukama koje treba preduzeti kako bi se stanje unaprijedilo. Takođe, pruža osvrt na praksu u ovoj oblasti u posljednje tri godine

kroz funkcionisanje postojećih mehanizama finansiranja, ali ukazuje i na diskreciono odlučivanje o podršci nevladinim organizacijama od strane državnih organa. Dodatno, daje i osvrt na propise koji uređuju finansiranje političkih partija i prakse u Crnoj Gori, kao i na regionalne i EU prakse.

Ova publikacija je rezultat višemjesečnog istraživanja o finansiranju nevladinih organizacija i političkih partija iz javnih fondova Crne Gore. Urađena je na osnovu analize zakonodavnog okvira iz ovih oblasti; izvještaja nadležnih institucija, lokalnih samouprava, relevantnih NVO u Crnoj Gori; zatim podataka dobijenih na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama; pretragom internet prezentacija institucija/ organizacija; i medijskih arhiva.

ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA FINANSIRANJE NEVLADINIH ORGANIZACIJA

*Zakon o nevladinim organizacijama*¹ je krovni zakon koji reguliše funkcionisanje nevladinih organizacija (NVO) počev od načina osnivanja, upisa i brisanja iz registra, statusa, organa, finansiranje i drugih pitanja od značaja za rad nevladinih organizacija. U Crnoj Gori, prema posljednjem saopštenju nadležnog Ministarstva unutrašnjih poslova, zaključno sa 20. aprilom 2015. registrovano je 3,589 nevladinih udruženja i fondacija², dok je pretragom portala <http://www.dokumenta.me/nvo/> dostupna informacija da je, zaključno sa 25. januarom 2016, registrovano 3,677 udruženja i 131 fondacija, odnosno ukupno 3,808.

U CRNOJ GORI JE
REGISTROVANO
3,808
NEVLADINIH
UDRUŽENJA
I FONDACIJA

U javnosti se, od strane onih koji suštinski ne poznaju koncept nevladinog sektora, ova brojka ponekad stavlja u negativan kontekst. Interesantno je imati u vidu da su u 2015, u Srbiji bile registrovane 23,394 NVO³, u Hrvatskoj 52,272 nevladine udruge⁴, dok je u Austriji preko 120,000 NVO i 3,400 fondacija, u Njemačkoj oko 600, 000 NVO i blizu 21, 000 fondacija i u Velikoj Britaniji više od 600, 000 NVO i preko 175, 000 fondacija.

1 Zakon o nevladinim organizacijama, "Sl.list CG", br. 39/11, stupio na snagu 13. 08. 2011, a primjenjuje se od 1. januara 2012.

2 <http://www.mup.gov.me/vijesti/148409/U-Crnoj-Gori-registrovano.html>

3 http://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2015/11/63-12-Report-on-the-Economic-Value-of-the-Non-Profit-Sector-in-the-WBT_final.pdf

4 <http://www.hkv.hr/vijesti/komentari/21012-zeljko-sakic-nevladine-udruge-u-hrvatskoj-u-sluzbi-ljevog-svjetonazora.html>

U dijelu Zakona koji se tiče finansiranja nevladinih organizacija propisuje se: „Država pruža podršku nevladinim organizacijama obezbjeđivanjem finansijskih sredstava za podršku u budžetu, kao i uvođenjem poreskih i drugih povlastica nevladinim organizacijama u skladu sa zakonom.”⁵ Dalje, član 32, kojim se garantuje finansijska podrška iz budžeta opisuje način na koji se raspodjeljuju finansijska sredstva od države Crne Gore, i to preko Komisije za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama, koju imenuje Vlada Crne Gore⁶, a koja do kraja 2015. praktično nije zaživjela. Osim toga, NVO u Crnoj Gori mogu konkurisati za javna sredstva na konkursima koje objavljuju različite državne institucije/komisije. Pored Zakona o nevladinim organizacijama, NVO se mogu finansirati iz javnih sredstava u skladu sa Zakonom o igrama na sreću⁷ i Zakonom o lokalnoj samoupravi⁸. Takođe, član 29 obezbjeđuje određenu podršku, odnosno „ulaganje” u nevladin sektor time što predviđa mogućnost obavljanja privredne djelatnosti ako se za obavljanje te djelatnosti upiše u registar privrednih subjekata i ako prihod od iste na godišnjem nivou ne prelazi iznos od 4.000 € ili 20% ukupnog godišnjeg prihoda u prethodnoj kalendarскоj godini. Dodatno, dobit iz privredne djelatnosti mora se upotrijebiti na teritoriji Crne Gore za realizaciju ciljeva radi kojih je NVO osnovana dok se prihod koji NVO ostvari preko propisanog iznosa uplaćuje u budžet Crne Gore.

Insitucionalni okvir finansiranja nevladinih organizacija u Crnoj Gori iz javnih fondova, u praksi se svodi na rad Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću, koja raspolaže i sa najvećim budžetom opredijeljenim za NVO, zatim Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, budžeta lokalnih samouprava i budžeta organa državne uprave. No, pored ovih postoje i dodatni identifikovani mehanizmi, uglavnom diskrecione i nedovoljno regulisane podrške radu NVO-a u Crnoj Gori.

U pogledu transparentnosti, Zakon o nevladinim organizacijama propisuje: „nevladina organizacija koja je tokom kalendarske godine, po svim osnovama, ostvarila prihod veći od 10.000,00 € dužna je da godišnji finansijski izvještaj, usvojen od nadležnog organa te organizacije, objavi na svojoj internet stranici, u roku od deset dana od dana usvajanja izvještaja”⁹. Zakon predviđa i sankciju, pa će se tako kazniti od 500 do 800 € NVO koja ne poštuje ovu odredbu¹⁰.

Koalicija NVO „Saradnjom do cilja”, koja okuplja 101 nevladinu organizaciju iz Crne Gore, u cilju dodatnog unaprijeđenja transparentnosti rada nevladinog sektora, uspostavila je praksu redovnog objavljivanja godišnjih izvještaja svojih članica¹¹. Ipak, u ovom dijelu postoji značajan prostor za unaprijeđenje, jer prema podacima Centra za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO), u periodu od 1. januara 2012. do 31. januara 2014.¹², ukupno su 54 NVO imale prihode veće od 10.000,00 €. Od toga broja, 32 NVO su imale svoju internet stranicu, a 25 je na njima objavilo finansijske izvještaje, odnosno od 54 NVO obaveznih na objavljivanje finansijskih izvještaja, tu obavezu je ispunilo samo pola nevladinih organizacija. Međutim, treba naglasiti da je jedan broj NVO objavio svoje finansijske izvještaje iako nije postojala obaveza da to učine, odnosno, od 164 NVO koje su ostvarile prihode manje od 10.000,00 €, njih 31 posjeduje svoju internet stranicu, i devet je objavilo finansijske izvještaje iako nijesu bile obavezne.

KOMISIJA ZA RASPODJELU DIJELA PRIHODA OD IGARA NA SREĆU

Koncesione naknade od igara na sreću pripadaju budžetu Crne Gore i 60% tih sredstava se opredjeljuju za finansiranje planova i programa organizacija u oblastima socijalne zaštite i humanitarne djelatnosti; problema i zadovoljavanja potreba lica s invaliditetima; razvoja sporta; kulture i tehničke kulture; vaninstitucionalnog obrazovanja i vaspitanja djece i omladine; i borbe protiv droge i svih oblika zavisnosti. Prihode na nivou od najmanje 75% (od predviđenih 60%) dodjeljuje **Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću**

5 Član 31 Zakona o nevladinim organizacijama, „Sl.list CG”, br. 39/11

6 Zakon o nevladinim organizacijama, „Sl.list CG”, br. 39/11

7 „Sl.list CG”, br. 52/04 i 13/07

8 „Sl.list CG”, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, 88/09, 03/10 i 38/12

9 Član 37 Zakona o nevladinim organizacijama, „Sl.list CG”, br. 39/11

10 Član 42 Zakona o nevladinim organizacijama, „Sl.list CG”, br. 39/11

11 <http://www.saradnjomdocilja.org/index.php/dokumenta/izvjestaji>

12 Izvještaj o primjeni Zakona o nevladinim organizacija u Crnoj Gori (01.januara 2012-31.januara 2014), Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO), <http://www.crnvo.me/attachments/article/8969/IZVJEŠTAJ%20O%20PRIMJENI%20ZAKONA.pdf>

a po Uredbi o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću¹³. Raspodjela se vrši po sljedećim procentima: socijalna zaštita i humanitarne djelatnosti 12%, zadovoljavanje potreba lica invaliditetom 40%, razvoj sporta - 14%, kultura i tehnička kultura - 12%, vaninstitucionalno obrazovanje i vaspitanje djece i omladine - 10% i za doprinos u borbi protiv droge i svih oblika zavisnosti - 12%. Komisija ima predsjednika i 14 članova, pri čemu je sedam predstavnika Vlade a sedam predstavnika NVO sektora, u skladu sa oblastima koje Komisija podržava, a imenuje je Vlada na prijedlog Ministarstva finansija. Sami postupak predlaganja predstavnika NVO, po Uredbi sprovodi Kancelarija za saradnju sa nevladinim organizacijama. Dalje, Uredba predviđa da „Članovi Komisije koji su predstavnici nevladinih organizacija ne mogu učestvovati u ocjenjivanju planova i programa koje predlaže organizacija u kojoj su zasnovali radni odnos ili su u upravljačkim ili savjetodavnim tijelima te organizacije.”¹⁴ Sredstva za rad Komisije obezbjeđuju se u skladu sa Zakonom o igrama na sreću¹⁵, pri čemu je 15% ovih ukupnih sredstava dostupno javnim ustanovama i ostalim neprofitnim organizacijama, 10% se opredjeljuje za programe medijskog pluralizma, a od preostalih 75% se 3% uzima za administrativne troškove Komisije.

Komisija sredstva raspodjeljuje jednom godišnje, na osnovu javnog konkursa koji bi trebalo da se raspisuje najkasnije do kraja prvog kvartala tekuće godine u trajanju od 30 dana, a ako se ne izvrši raspodjela sredstava u prvom roku „Komisija je dužna da u daljem roku od 60 dana raspíše novi Konkurs za raspodjelu neraspoređenog dijela sredstava.”¹⁶ Nakon prikupljenih i ocijenjenih planova i programa, Komisija sačinjava prijedlog za raspodjelu ovih prihoda (u roku od 45 dana od zaključenja konkursa) i prosljeđuje ga Vladi na saglasnost¹⁷. No, u praksi, Komisija oglas raspisuje u trećem kvartalu, često prekoračuje rok za odluku, a sredstva se ugovaraju i prve uplate vrše tek krajem četvrtog kvartala¹⁸, čime se kontinuirano krši Uredba. Dodatno, Komisija uglavnom raspodjeljuje sredstva u iznosu daleko manjem od onog koji omogućava realizaciju predloženih projekata, tako da je prosjek sredstava po podržanom projektu 4 733.22 €, pri čemu treba naglasiti da je značajan broj projekata podržan u minimalnom iznosu. Konačno, način ocjenjivanja Komisije je predmet kontinuirane kritike zainteresovane javnosti.

Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću projekte NVO u prosjeku podržava sa 4, 733.22 €

Tokom protekle tri godine, odnosno od 2013. do 2015, dodijeljeno je 6.408.792,14 € za ukupno 1,354 projekta, na osnovu 3,779 pristiglih prijava projekata.

Godina	Dostupan iznos €* €	Raspodijeljeno	Objavljen poziv	Objavljena odluka	Broj pristiglih prijava projekata	Broj podržanih projekata
2015	2.819.637,45	Sve	25. avgust 2015.	04. decembar 2015.	1,228	593
2014	1.740.000,00	Sve	22. septembar 2014.	22. decembar 2014.	1,254	417
2013	1.849.154,69	Sve	05. avgust 2013.	20. decembar 2013.	1,297	344
UKUPNO:	6.408.792,14	N/P	N/P	N/P	3,770	1,354

* Uračunate i naknade za rad Komisije

Tabela 1.1 Pregled objavljenih poziva i odluka Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću za period 2013-2015.

13 Član 3 Uredbe o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću, "Sl. list CG", br. 42/11

14 Član 3 Uredbe o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću, "Sl. list CG", br. 42/11

15 Član 15 stav 2 Zakona o igrama na sreću, "Sl. list CG", br. 52/04 i 13/07

16 Član 12 Uredba o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću, "Sl. list CG", br. 42/11

17 Član 4 Uredbe o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću, "Sl. list CG", br. 42/11

18 Sajt Ministarstva finansija – http://www.mif.gov.me/rubrike/konkurs_igre_na_srecu/

Nevladine organizacije su često ukazivale i na tendenciju nezakonitog uskraćivanja sredstava NVO u skladu sa Zakonom o igrama na sreću.¹⁹ Takođe, *Izveštaj o radu Uprave za igre na sreću u periodu od 01. 01. 2014. do 31. 12. 2014.*²⁰ pokazuje da se radi o kršenju člana 15 Zakona o igrama na sreću, što je ustanovila i Državna revizorska institucija (DRI) u svom Izveštaju o reviziji finansiranja nevladinih organizacija gdje se navodi da „Postoje značajna odstupanja između iznosa predviđenog za raspodjelu shodno čl. 15 Zakona o igrama na sreću i planiranih i opredjeljenih sredstava na organizacionom kodu: »40511 - Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću.“²¹ Riječ je o sukobu dva zakona - Zakona o igrama na sreću i Zakona o finansiranju lokalnih samouprava. U izveštaju DRI je ukazano na potrebu da se „Zakonom o igrama na sreću jasno propiše da li koncesione naknade od igara na sreću u iznosu 100% pripadaju budžetu ili pripadaju budžetu i Egalizacionom fondu u odnosu 60% : 40%, kako bi se eliminisala neusklađenost Zakona o igrama na sreću i Zakona o finansiranju lokalnih samouprava, odnosno mogućnost različitog tumačenja i primjene propisa.“²²

Godina	Iznos ostvaren od koncesionih naknada za igre na sreću €	60% za finansiranje planova i programa organizacija €	75% opredijeljenih sredstava za NVO €	Iznos dodijeljen na konkursu €
2015	9.297.607,77	5.578.564,66	4.183.923,50	2.819.637,45
2014	8.275.485,27	4.965.291,16	3.723.968,37	1.740.000,00
2013	5.540.065,19	3.324.039,11	2.493.029,34	1.849.154,69
Ukupno:	23.113.158,23	13.867.894,93	10.400.921,21	6.408.792,14

Tabela 1.2 Koncesione naknade i raspodjela sredstava shodno Zakonu o igrama na sreću

NVO su samo u protekle tri godine oštećene za 3.992.129,07 € prilikom raspodjele zakonom propisanih i konačno raspodijeljenih sredstava od dijela prihoda od igara na sreću

Takva primjena Zakona o lokalnoj samoupravi, a na uštrb Zakona o igrama na sreću, rezultirala je činjenicom da su NVO u Crnoj Gori samo u periodu 2013. – 2015. oštećene za 3.992.129,07 €.

Sredinom 2013, Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću angažovala je revizorsku firmu koja je uradila reviziju utroška sredstva i monitoring planova i programa koji su podržani na osnovu *Odluke o raspodjeli dijela prihoda od igara na sreću za 2011*. Revizija je sprovedena od strane Društva za reviziju i konsalting VM KOD d.o.o. Podgorica, na bazi slučajnog uzorka koji je obuhvatio 29 projekata, realizovanih od strane 27 subjekata (20 NVO, dva medija, tri javne ustanove, i dvije sportske organizacije)²³. Revizijom su utvrđene određene nepravilnosti, uglavnom u

dijelu kašnjenja sa plaćanjem poreza i neadekvatnom stepenu realizacije projekata. Ova revizija je problematizirala nedovoljnu spremnost i kapacitet same Komisije da izađe u susret zahtjevima revizora. Naime, revizorskoj kući je od strane Komisije često dostavljen samo ugovor o korišćenju dijela prihoda od igara na sreću, ali ne i prateći aneks koji sadrži budžet, već su taj dio same organizacije dostavljale revizorima. Takođe, postoje primjeri da NVO koja nije realizovala sva sredstva, a taj novac je vratila Komisiji, nije kao takva blagovremeno evidentirana u Komisiji, pa shodno tome to nije ni iskomunicirano sa revizorskom kućom od strane Komisije. Ukratko, revizija projekata finansiranih iz ovog fonda pokazala je da je najveći broj nevladinih organizacija sredstva utrošio u skladu sa ugovorima i zakonskom procedurom.

Odluke Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću su više puta obarane pred Upravnim sudom, ali to nije dovelo do njihovih promjena jer je novac već bio raspodijeljen i potrošen.²⁴ U jednoj od ključnih preporuka u dokumentu *Primjena Zakona o nevladinim organizacijama u dijelu finansiranja*²⁵ Odbora za ekonomiju, finansije i budžet stoji: „Potrebno je utvrditi razloge zbog kojih je došlo do nepravilnosti u finansiranju nevladinog sektora i radu

19 <http://www.vijesti.me/vijesti/djurovic-vlada-nvo-sektor-posmatra-kao-troskovnu-stavku-116134>

20 <http://www.upravazaigrenasrecu.me/1/images/dokumenta/IZVJESTAJ2014.pdf>

21 Izveštaj o reviziji finansiranja nevladinih organizacija, Državna revizorska institucija, jun 2014, str. 19

22 Izveštaj o reviziji finansiranja nevladinih organizacija, Državna revizorska institucija, jun 2014, str. 20

23 http://www.mf.gov.me/rubrike/konkurs_igre_na_srecu/130821/pojedinacne-revizorske-izvjestaje-o-kontroli-utroska-sredstva-i-monitoringu-planova-i-programa-koji-su-podrzani-na-osnovu-Odluke.html

24 <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&datum=2015-09-19&clanak=510812>

25 <http://www.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/sjednice-radnih-tijela/441/555-00-63-7-13-.pdf>

Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću, s obzirom da su odluke Komisije za 2011. i 2012. osporene pred Upravnim sudom, kao i da nadležni državni organi sprovedu postupke, kako bi se utvrdilo da li je u postupku donošenja odluka bilo nezakonitosti. Potrebno je izvršiti reviziju projekata koji su podržani kroz navedene odluke, kako bi se i na taj način utvrdila svrsishodnost dodijeljenih sredstava.“ Ova preporuka nije realizovana, a iako se Tužilaštvo bavilo odlukama Komisije nijesu do sada nijesu nađeni elementi krivičnog djela po kojima se preduzima gonjenje po službenoj dužnosti. Puna odgovornost za zakonitost rada ove Komisije je na Vladi Crne Gore, koja pokazuje kontinuiranu nespornost da unaprijedi njen rad, čime se posljedično nanosi šteta čitavom NVO sektoru.

FOND ZA ZAŠTITU I OSTVARIVANJE MANJINSKIH PRAVA

Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, čiji osnivač je Skupština Crne Gore dodjeljuje sredstva nevladinim organizacijama na osnovu javnog konkursa²⁶. Fond je nezavisna državna institucija kojom upravljaju manjinske nacionalne zajednice, a sredstva Fonda se obezbjeđuju iz Budžeta Crne Gore i raspodjeljuju se za potrebe funkcionisanja Fonda i za raspodjelu nevladinim organizacijama na osnovu sljedećih kriterijuma: doprinosa koji projekat daje očuvanju i razvoju nacionalnog, kulturnog, vjerskog, jezičkog i etničkog identiteta; kompatibilnosti projekta sa strateškim dokumentima Vlade; transparentnosti i mogućnosti kontrole realizacije projekta; kredibiliteta podnosioca projekta.

Raspodjela sredstava se vrši na osnovu Odluke o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava²⁷, a Fond podnosi svoje izvještaje Skupštini. Fond se finansira iz budžeta Crne Gore i to „Budžetom će se za namjene iz stava 1 ovog člana opredijeliti najmanje 0,15% od ukupnih budžetskih sredstava umanjjenih za budžet državnih fondova i kapitalni budžet.“²⁸ Ovim se garantuju sredstva za rad Fonda i za finansiranje „projekata za podršku aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.“²⁹ Pravo učešća na javnom konkursu imaju NVO i druga pravna i fizička lica.

Godina	Raspodijeljeno €	Objavljeni pozivi	Objavljene odluke	Broj pristiglih prijava projekata	Broj podržanih projekata
2015	769.030,00	26.02.2015; 26.06.2015;	25.05.2015; 11.08.2015;	411	148
2014	743.230,00	21.03.2014; 25.09.2014;	24.06.2014; 09.12.2014;	475	155
2013	727.500,00	N/P	17.07.2013; 23.12.2013;	411	141
UKUPNO:	2.239.760,00	N/P	N/P	1,297	444

Tabela 1.3 Pregled objavljenih poziva i odluka Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za period 2013-2015.

U okviru raspodijeljenog iznosa, od 2013. do 2015, nevladine organizacije su dobile 50% (1, 1.121.590,00 €), dok je fizičkim licima raspodijeljeno 24%, (531.420,00 €) nacionalnim savjetima 16% (355.800, 00 €) i ostalima (druga pravna lica) 10% (230.950,00 €).

26 Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Sl. list CG, br.31/06, 51/06 i 38/07, član 36

27 Odluka o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, "Sl. list CG", br. 13/08, 64/11

28 Odluka o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, "Sl. list CG", br. 13/08, 64/11, čl. 2

29 Odluka o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, "Sl. list CG", br. 13/08, 64/11

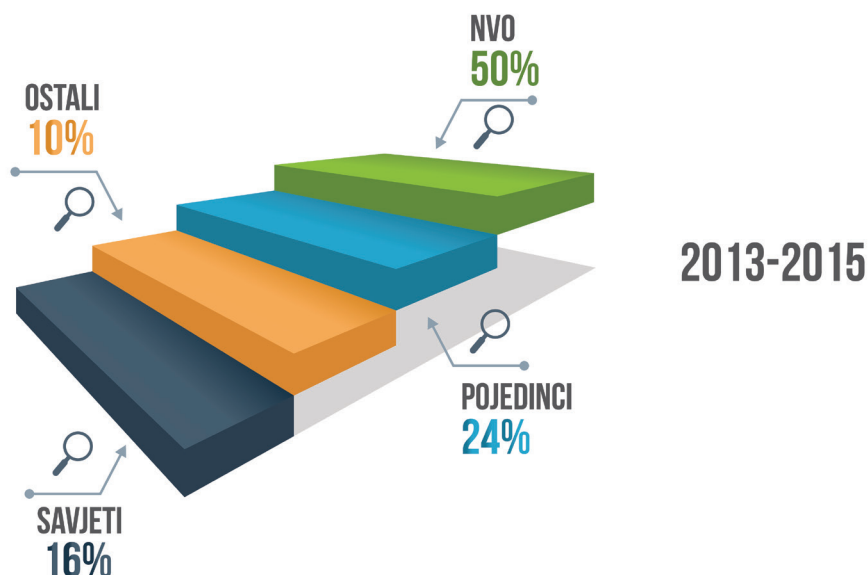

Tabela 1.4 Procentualni prikaz raspodjele sredstava Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za period 2013-2015. po subjektima

Zabrinjava činjenica da postoji veliki broj projekata koji nijesu realizovani ili imaju stepen realizacije ispod 25%, kao i projekata koji nemaju validnu finansijsku dokumentaciju (odnosno onih koji su imali dokumentaciju za samo 0-20%). Ipak, NVO u tom slučaju ostaju u manjini, jer od ukupno 54 projekta gdje je stepen realizacije bio manji od 25% ili nije dostavljen izvještaj, 17 je NVO, dok od ukupno 71 projekta koji su imali procenat validnosti finansijske dokumentacije do 20% ima 24 NVO.

Godina	Nije realizovano projekata (stepen realizacije manji od 25%)/Nije dostavljen izvještaj	Od toga NVO	Procenat validnosti finansijske dokumentacije 0-20%	Od toga NVO
2014 II poziv	22	7	20	7
2014 I poziv	0	0	17	7
2013 II poziv	11	5	14	5
2013 I poziv	21	5	20	5
Ukupno	54	17	71	24
Procenat učešća NVO	31,48%		33,80%	

Tabela 1.5 Pregled projekata na osnovu dokumentacije³⁰ Fonda za period 2013-2014.

Među NVO koje je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava podržavao protekle tri godine nema NVO koje su u javnosti prepoznatljivije po svojim redovnim aktivnostima

Uvidom u svih šest odluka Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za period 2013-2015, uočeno je da u njima nema NVO koje su u javnosti prepoznatljivije po svojim redovnim aktivnostima među onima čiji su projekti podržani. U više navrata je pokretano pitanje zloupotreba NVO koje primaju sredstva preko Fonda i iznošene ozbiljne optužbe za konflikt interesa članova Upravnog odbora Fonda, što su iz Fonda demantovali. Ipak, u maju 2015, „Vlada je usvojila Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima, kojim se predviđaju pravci reforme Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, fokusirani na sprječavanje mogućeg konflikta interesa i uvođenje dvostepenosti kod odlučivanja o projektima.³¹ Takođe, u

30 <http://www.fzm.me/a/index.php/izvjestaji>

31 <http://www.vijesti.me/vijesti/usvojen-predlog-izmjena-zakona-o-manjinskim-pravima-835648>

Izveštaju Evropske komisije o Crnoj Gori za 2015. konstatuje se: „Ostaje da se usvoje izmjene i dopune Zakona o manjinama. Izmjene i dopune treba da otklone moguće konflikte interesa u procedurama za opredjeljivanje i kontrolisanje fondova za manjine. Postoji zabrinutost zbog nedostatka transparentnosti i sveukupnog institucionalnog kapaciteta kod dodjele i revizije fondova koji su namijenjeni manjinama, uprkos značajnoj izdvojenoj sumi na godišnjem nivou: u 2015. manjinski savjeti i fond za manjine primili su ukupno 1,318 miliona eura. Kapacitet Ministarstva za ljudska i manjinska prava za nadzor u praksi nad zakonitošću rada nacionalnih manjinskih savjeta treba da se značajno unaprijedi.“³²

Državna revizorska institucija je izvršila kontrolnu reviziju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava 2012. i utvrdila da u 2011, i pored zakonske obaveze da se najkasnije do 15. februara podnese Skupštini Crne Gore *Godišnji izvještaj o radu i načinu raspodjele sredstava Fonda* to nije urađeno u propisanom roku. Ovom kontrolnom revizijom su se analizirale preporuke date u izvještaju koji je DRI sproveo 2010. Od ukupno devet preporuka, Fond je realizovao četiri, zatim djelimično dvije, a nije realizovao tri preporuke. Prema izvještaju DRI „Realizacijom određenog broja preporuka Fond je unaprijedio poslovanje u dijelu funkcionisanja sistema internih kontrola i rada računovodstveno finansijske službe. Takođe, unaprijeđeno je poslovanje donošenjem novog Pravilnika o utvrđivanju kriterijuma za vrednovanje projekata čiji je sastavni dio novi prijavni list i tabele za bodovanje i ocjenjivanje projekata.“³³ Takođe, utvrđeno je da nije bilo kvalitativnog poboljšanja u radu Fonda.

Zabrinjava činjenica da se iz procesno pravnih razloga već nekoliko godina obaraju odluke Fonda, te da dodatnu zabrinutost izaziva činjenica da i nakon odluke Upravnog suda, gdje se od Fonda traži da svoje akte učine zakonitim, nema rezultata. Dakle, akti za raspodjelu sredstava koje donosi Fond, nisu u skladu sa pravilima upravnog postupka, odnosno detaljno obrazloženje i poštovanje podzakonskih akata kod dodjele sredstava korisnicima nedostaje.

BUDŽETI LOKALNIH SAMOUPRAVA

Lokalne samouprave, u skladu sa članom 116 Zakona o lokalnoj samoupravi³⁴, finansiraju nevladine organizacije, odnosno ostvaruju saradnju sa NVO, između ostalog i „finansiranjem projekata nevladinih organizacija od interesa za lokalno stanovništvo, pod uslovima i po postupku propisanim opštim aktom opštine“. Nakon usvajanja budžeta, lokalne samouprave pojedinačno donose Odluku o kriterijumima, načinu i postupku raspodjele sredstava nevladinim organizacijama. No, sredstva na lokalnom nivou se dijele i direktnom odlukom predsjednika opštine/gradonačelnika što predstavlja kršenje zakona i nepoštovanje procedura. Ovim se nastavlja praksa netransparentnog i neodgovornog upravljanja javnim finansijama na lokalnom nivou, ali i direktno pokušava uticati na razvoj nevladinog sektora od strane lokalnih vlasti.

UKUPNO RASPODIJELJENO PO GODINAMA			
Opština	2013*	2014**	2015***
Andrijevica	4.940,00	4.610,00	0,00
Bar	0,00	1.300,00	0,00
Berane	23.332,70	25.079,00	15.969,60
Bijelo Polje	42.309,00	0,00	59.166,75
Budva	80.500,00	65.508,00	56.165,80
Cetinje	30.764,00	8.550,00	9.800,00
Danilovgrad	21.512,24	17.926,57	8.100,00
Gusinje	N/P	N/P	0,00
Herceg-Novi	124.395,00	93.000,00	0,00
Kolašin	6.158,95	1.580,01	0,00

32 Izvještaj EK o Crnoj Gori za 2015. st. 71, http://www.eu.me/images/24_XI_15_Izvje%C5%A1taj_o_Crnoj_Gori_za_2015.pdf

33 Izvještaj o kontrolnoj reviziji Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, st. 16

34 Zakon o lokalnoj samoupravi, "Sl.list RCG", br. 42/2003, 28/2004, 75/2005, 13/2006 i "Sl.list CG", br. 88/2009, 3/2010, 38/2012 i 10/2014, 57/2014

Kotor	34.709,24	36.439,00	24.848,00
Mojkovac	11.950,00	13.465,00	7.000,00
Nikšić	30.410,30	10.020,00	50.000,00
Petnjica	N/P	0,00	3.860,00
Plav	12.050,00	14.077,08	0,00
Plužine	21.889,41	19.572,51	18.775,60
Pljevlja	13.507,00	4.985,19	21.494,21
Podgorica	27.863,42	56.336,50	4.965,00
Rožaje	18.550,00	15.000,00****	10.000,00
Šavnik	0,00	950,00	300,00
Tivat	54.800,00	66.141,00	62.335,00
Ulcinj	25.050,00	0,00	0,00
Žabljak	0,00	0,00	5.000,00
Ukupno	584.691,26	454.539,86	357.779,96

* Izvještaj o reviziji finansiranja nevladinih organizacija, Državna revizorska institucija, jun 2014

** Izvještaj o finansiranju nevladinih organizacija iz budžeta lokalnih samouprava u 2014. godini, CRNVO, 2015

*** Podaci dobijeni na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama i pretragom internet stranica opština

**** Podatak dobijen na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od opštine Rožaje

Tabela 1.6 Pregled dodijeljenih iznosa po opštinama za period 2013-2015.

U 2013. je raspodijeljeno 584.691,26 €, u 2014. je to bilo 454.539,86 €, dok je 2015. ukupan iznos bio 357.779,96 € (ne uključujući opštine Andrijevića, Gusinje, Herceg-Novi, Plav i Ulcinj jer za te opštine nema dostupnih podataka na sajtovima opština niti su odgovorile na zahtjeve o slobodnom pristupu informacijama). Poređenja radi, do 2010. iznosi opredijeljeni za NVO na lokalnom nivou bili su između 800.000 i 900.000 €, da bi u 2015. iznosili gotovo trostruko manje³⁵. Na osnovu dobijenih podataka, čak sedam opština u 2015. nije objavilo javni konkurs³⁶ za raspodjelu sredstava NVO. Od tih sedam, pet je sredstva dodijelio direktnom odlukom, dok ostale dvije opštine nijesu raspisivale konkurs niti dodijelile sredstva. Opština Bar već treću godinu zaredom ne raspisuje konkurs za nevladine, a samo je u 2014. dodijela sredstva direktnom odlukom.

Finansijska sredstva za podršku NVO na lokalnom nivou su u odnosu na 2010. gotovo trostruko manja, sa stalnom tendencijom pada

Postoje i primjeri drugih vrsta podrški radu nevladinih organizacija, poput plaćanja zakupa prostorija nevladinim organizacijama ili davanja istih na korišćenje, a što ne prati transparentna procedura niti jasni kriterijumi odabira NVO koje uživaju ovu vrstu podrške. Takođe, u nekim opštinama se određeni troškovi NVO plaćaju direktno sa računa opštine, a često su ukupni iznosi takvih vrsta direktnih i netransparentnih davanja veći od onih koji se raspodjeljuju putem konkursa (na primjer, opština Pljevlja je bez javnog konkursa u 2015. raspodjelila ukupan iznos od 21.494,21€). Konačno, pojedine opštine, pored javnog konkursa za dodjelu sredstava nevladinim organizacijama, dodijeljuju sredstva nevladinim organizacijama sa posebnim statusom³⁷ ili tradicionalnim organizacijama.³⁸

BUDŽETI ORGANA DRŽAVNE UPRAVE

Na osnovu člana 31 Zakona o nevladinim organizacijama „Država pruža podršku nevladinim organizacijama obezbjeđivanjem finansijskih sredstava za podršku u budžetu, kao i uvođenjem poreskih i drugih povlastica nevladinim organizacijama, u skladu sa zakonom“ i člana 32 stav 1 „U godišnjem zakonu o budžetu Crne Gore obezbjeđuju se sredstva za projekte i programe u oblastima od javnog interesa koje realizuju nevladine organizacije“

35 Izvještaj o finansiranju nevladinih organizacija iz budžeta lokalnih samouprava u 2014. godini, CRNVO, 2015

36 Ne uključujući opštine Andrijevića, Gusinje, Herceg-Novi, Plav i Ulcinj koji nijesu odgovorili na zahtjeve za slobodan pristup informacijama koje je CGO poslao

37 Opština Berane

38 Opština Kotor - primjenom kriterijuma propisanih Odlukom o kriterijumima i načinu raspodjele sredstava namjenjenih finansiranju nevladinih organizacija i tradicionalnih NVO u Opštini Kotor /Sl. Ist Opštine Kotor br. 1/06 i Sl. List CG-Opštinski propisi br. 18/10

Ministarstvo kulture je prestalo dodjeljivati sredstva nevladinim organizacijama od stupanja na snagu novog Zakona o nevladinim organizacijama

potrošačke jedinice državnih institucija imaju pravo da dodijeljuju sredstva NVO u oblastima³⁹ definisanim u Zakonu o nevladinim organizacijama i u skladu sa zakonima koji uređuju rad njihovog resora. Ipak, identifikovano je da različiti organi različito tumače ovu odredbu. Na primjer, Ministarstvo kulture smatra da „... *nema zakonskih osnova za finansiranje nevladinog sektora zbog izmjena Zakona o kulturi 2012. kojima je izvršeno usklađivanje sa Zakonom o nevladinim organizacijama iz 2011... Zakonom o nevladinim organizacijama, čija je primjena počela 01. januara 2012, sistem finansiranja nevladinog sektora je centralizovan i obezbjeđuje se samo preko Komisije za finansiranje nevladinih organizacija.*“⁴⁰ Shodno ovom tumačenju, Ministarstvo kulture prestalo je dodjeljivati sredstva nevladinim organizacijama od stupanja na snagu novog Zakona o nevladinim organizacijama, čime su brojne NVO iz oblasti kulture ostale zakinute za

tu vrstu podrške. Ipak, bilo je i onih koji su se brzo snašli i formirali privredna preduzeća i kroz taj model nastavili konkurisati za sredstva Ministarstva za iste projekte koje su ranije podnosili kao NVO, a uporedo su konkurisali kao NVO na konkurse Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću.⁴¹

Od 16 ministarstava i jedne dodatne institucije (Zavod za zapošljavanje) kojima su upućeni zahtjevi za slobodan pristup informacijama o iznosu sredstava izdvojenih za finansiranje aktivnosti/projekata nevladinih organizacija za 2013, 2014. i 2015, odgovorilo je trinaest⁴². Pri tome, pet ministarstava su navela da nijesu imala nikakvih izdataka po ovom osnovu u datom periodu⁴³, dok je osam ministarstava imalo troškove svake godine ili u određenim godinama:

	2013	2014	2015
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja	25.390,00	44.850,00	42.800,00
Ministarstvo unutrašnjih poslova	21, 896.28	Nije bilo izdataka	34,396.81
Ministarstvo nauke	12.100,00	9.075,00	32.265,80
Ministarstvo održivog razvoja i turizma	Nije bilo izdataka	55,563.57	Nije bilo izdataka
Ministarstvo zdravlja	1.100,00	Nije bilo izdataka	275,00
Ministarstvo ekonomije	300,00	Nije bilo izdataka	300,00
Ministarstvo odbrane*	Nije bilo izdataka	Nije bilo izdataka	500,00
Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija	Nije bilo izdataka	Nije bilo izdataka	Nije bilo izdataka
Ministarstvo saobraćaja i pomorstva	600,00	3,250.00	2,275.00
UKUPNO:	61.386,28	112.738,57	112.812,61

Tabela 1.7 Odgovori ministarstava o raspodjeli sredstava NVO u periodu 2013-2015.

Na drugoj strani, po izvještaju DRI, iz Budžeta Crne Gore su u 2013. dodijeljena sredstva NVO i preko sljedećih potrošačkih jedinica: Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo, Uprava za mlade i sport, Pomorski muzej,

39 Oblastima iz stava 1 ovog člana smatraju se: socijalna i zdravstvena zaštita, smanjenje siromaštva, zaštita lica sa invaliditetom, društvena briga o djeci i mladima, pomoć starijim licima, zaštita i promovisanje ljudskih i manjinskih prava, vladavina prava, razvoj civilnog društva i volonterizma, evroatlantske i evropske integracije Crne Gore, institucionalno i vaninstitucionalno obrazovanje, nauka, umjetnost, kultura, tehnička kultura, zaštita životne sredine, poljoprivreda i ruralni razvoj, održivi razvoj, zaštita potrošača, rodna ravnopravnost, borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, borba protiv bolesti zavisnosti, kao i druge oblasti od javnog interesa utvrđene posebnim zakonom.

40 Dopis Ministarstva kulture poslat CGO-u br. 03-1645/2 od 18.02.2012

41 http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5012:kako-ministarstvo-kulture-sufinansira-projekte-mrvice-i-krupnice-&catid=3443:broj-1217&Itemid=4706

42 Odgovore nijesu dostavili Ministarstvo finansija, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, kao i Zavod za zapošljavanje Crne Gore

43 Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, Ministarstvo pravde, Ministarstvo kulture i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava⁴⁴, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Savez udruženja boraca, Matica crnogorska, Crveni krst Crne Gore, Zavod za zapošljavanje i Skupština Crne Gore⁴⁵.

Analizom Zakona o završnom računu za 2014. utvrđeno je da je za rad NVO, tj. sa pozicije 4314 - transferi nevladinim organizacijama opredijeljeno 2.450.929,94 € a realizovano 2.339.681,00€. Tu stavku je, pored Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću i Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, koristilo i Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Crveni krst Crne Gore i Fond penzijskog i invalidskog osiguranja. Na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama, prikupljeni su podaci o dodjelama finansijskih sredstava NVO koji ukazuju da se praksa iz 2013. nastavlja i u 2014, odnosno da potrošačke jedinice budžeta nemaju odobrena sredstva na osnovu Zakona o budžetu, a koriste poziciju 4314 - transferi nevladinim organizacijama. Zakon o budžetu za 2015. je precizniji, pa su tako Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Fond penzijskog i invalidskog osiguranja predvidjeli troškove za transfer nevladinim organizacijama. Zakon o budžetu za 2015. predvidio je ukupno 3.052.264,53 € za dodjelu nevladinim organizacijama, pri čemu to uključuje sredstva Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću i Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, kao i iznos od 90.000 € za Komisiju za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama Vlade Crne Gore, koja od stupanja novog zakona o nevladinim organizacijama nije profunkcionisala.

KOMISIJA ZA RASPODJELU SREDSTAVA NEVLADINIM ORGANIZACIJAMA VLADE CRNE GORE

Komisija za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama Vlade Crne Gore trebala je biti ustanovljena na osnovu člana 33 Zakona o nevladinim organizacijama radi raspodjele sredstava nevladinim organizacijama za projekte i programe od javnog interesa.

No, ni nakon četiri godine od stupanja na snagu ovog Zakona nije formirana, a samim tim su NVO ostale uskraćene za sredstva planirana budžetom po tom osnovu, ali i za mehanizam koji bi trebao da obezbijedi transparentnije i učinkovitije finansiranje NVO.

Komisija za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama Vlade Crne Gore ni nakon četiri godina od stupanja na snagu Zakona o NVO nije formirana

Godina	Iznos predviđen Zakonom o budžetu €	Iznos dodijeljen na osnovu Zakona o završnom računu budžeta
2015	90.000,00	N/P
2014	90.000,00	0 €
2013	160.000,00	0 €

Tabela 1.8 Pregled sredstava predviđenih za NVO za raspodjelu putem Komisije Vlade Crne Gore.

DISKRECIONO ODLUČIVANJE O PODRŠCI NEVLADINIM ORGANIZACIJAMA

U Crnoj Gori još nijesu uspostavljene transparentne procedure davanja državnog prostora i imovine na

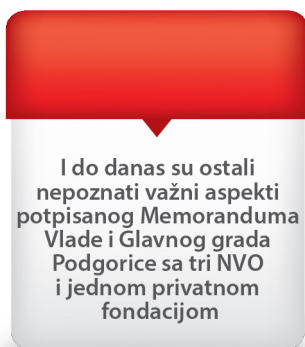
⁴⁴ Treba napomenuti da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u odgovoru CGO-u po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama navelo da nije imalo nikakvih troškova po osnovu podrške NVO, a da je DRI u svom izvještaju ipak konstatovao da je ovo Ministarstvo imalo troškova po ovom osnovu

⁴⁵ Izvještaj o reviziji finansiranja nevladinih organizacija, Državna revizorska institucija, jun 2014, str. 9

korišćenje NVO. No, opštine sporadično takve prostore ustupaju određenim NVO, a odbijaju se sistemski rješenja i pored inicijativa iz NVO sektora da se ovo pitanje uredi⁴⁶.

Tokom 2014. i 2015. pažnju zainteresovane domaće i međunarodne javnosti zaokupila je izgradnja tzv. "Kuće građanskog društva" kojom treba da upravljaju tri nevladine organizacije/fondacije – Građanska alijansa (GA), Centar za demokratsku tranziciju (CDT) i Fond za aktivno građanstvo (fAKT), uz podršku Rokfeler Brothers fonda (RBF), a što je uključilo podršku ne samo jedne opštine, već i direktno Vlade Crne Gore u čije ime je Memorandum o saradnji sa predstavnicima ovih NVO (koje su registrovale i četvrto pravno lice - nevladinu fondaciju „Kuća građanskog društva“), donatora i Glavnog grada Podgorice potpisao premijer lično 18. septembra 2015. Odluka Vlade da se ovim NVO trajno ustupi građevinsko zemljište a da investitora Glavni grad Podgorica oslobodi plaćanja komunalija za izgradnju poslovnog prostora je proizvoljnog karaktera i nema utemeljenje u postojećem zakonodavnom okviru. Dodatno, radi se i o «poništenju» mjere 4.3.3 *Dodjela prostora i imovine u državnom vlasništvu NVO* iz Strategije razvoja nevladinih organizacija za period 2014. – 2016.

O komunikaciji između lokalne samouprave, Vlade, RBF-a, kao i ove tri NVO javnost dugo nije bila informisana, a pitanje je u 2014. i 2015. postalo tema na sjednicama Savjeta za razvoj NVO, jer se radilo o značajnoj podršci koja nije bila rezultat jasnih procedura dostupnih svim NVO. To su pratile burne rasprave na sjednicama Savjeta, uz zahtjeve Vladi za pojašnjenjima i dokumentima koji bi objasnili okolnosti i kriterijume te vrste pomoći za

tri NVO, ali su odgovori nadležnih institucija stizali sporo i u ograničenom obimu. Naponi jednog broja članova Savjeta⁴⁷ da kreiraju ambijent koji će obezbijediti jednake šanse za sve NVO nijesu imali uticaj na opredjeljenje Vlade da zaokruži taj netransparentan proces. I do danas su ostali nepoznati važni aspekti potpisanog Memoranduma Vlade i Glavnog grada Podgorice sa tri NVO i jednom privatnom fondacijom, jer u tom dokumentu nema preciznog finansijskog doprinosa Vlade i Glavnog grada Podgorice (vrijednost zemljišta i oslobođanja od nadoknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta), dinamike realizacije izgradnje poslovnog prostora, načina odabira upravo te tri NVO, vlasništva nad imovinom ukoliko Kuća građanskog društva prestane da postoji, itd., iako je inicijativa da se takvi podaci unesu bila iznešena na Savjetu za razvoj NVO.

Značajno prije zaključenja Memoranduma, 18.02.2015. na sjednici Savjeta za razvoj NVO, dio članova iz reda NVO predložio je da Savjet upozori Vladu da, prije donošenja bilo kakvih pravno-obavezujućih odluka u vezi sa pomenutim projektom, pripremi i usvoji politiku i proceduru za državnu podršku NVO u vezi sa obezbjeđivanjem prostora za NVO, a u skladu sa kojima bi se realizovao i ovaj Memorandum, ali i otvorile mogućnosti da konkurišu i druge NVO za takav vid podrške, uz podsjećanje na obaveze Vlade iz Strategije razvoja NVO i pratećeg Akcionog plana⁴⁸. Takođe, traženo je i da Savjet o sadržaju Memoranduma bude informisan u toku njegove pripreme i prije potpisivanja, a ne naknadno, što takođe nije ispoštovano.

Savjet za razvoj NVO je od Glavnog grada Podgorice 20.04.2015. dobio dokument 01-031/15-3057 sa potvrdom da u Glavnom gradu ne postoje definisani kriterijumi za dodjelu imovine grada NVO-ima, ali da će tokom 2015. pripremiti posebnu Odluku kojom će se odrediti kriterijumi i na taj način ispoštovati preporuke iz Strategije za razvoj NVO. No, takva odluka nije donešena tokom 2015, odnosno prije potpisivanja navedenog Memoranduma. Tek početkom 2016. ta procedura je započela javnim pozivom NVO za partnerstvo u izradi Odluke o davanju na korišćenje prostora u vlasništvu Glavnog grada bez naknade⁴⁹, čime je apel Savjeta za razvoj NVO, kao i Koalicije

46 U tome je prednjačila Koalicija «Saradnjom do cilja», ali i samostalno neke njene članice poput CRNVO-a - <http://www.crnvo.me/vijesti/crnvo-vijesti/9477-inicijativa.html>, <http://kodex.me/clanak/79337/crnvo-glavni-grad-utice-na-nezavisnost>, <http://www.vijesti.me/vijesti/durovic-odlukom-vlade-favorizuju-se-gradanska-alijansa-cdt-i-fakt-852485>, <http://www.vijesti.me/vijesti/crnvo-donijeti-odluku-ododjeli-prostorija-organizacijama-861022>

47 <http://institut-alternativa.org/kuca-gradanskog-drustva-tema-sjednice-savjeta-za-razvoj-nvo/>

48 Strategija razvoja nevladinih organizacija za period 2014. – 2016. kroz prateći Akcioni plan predviđa: 21. *Pripremiti informaciju o mogućnostima davanja prostora i imovine u državnom vlasništvu na korišćenje NVO-ima* i 22. *Donijeti akt Vlade kojim će se utvrditi kriterijumi i postupak davanja prostora i imovine u državnom vlasništvu na korišćenje NVO-ima, na osnovu prethodno pripremljene informacije što je trebalo biti realizovano do kraja II kvartala 2015, a nije ni početkom 2016.*

49 <http://www.dan.co.me/indexxs.phtml?nivo=3&rubrika=Podgoricom&clanak=528323&datum=2016-01-15&naslov=Tra%BEe%20partnerstvo%20sa%20NVO>

ČINJENICE I PREDRASUDE

«Saradnjom do cilja» i njenih članica dobio određeni epilog. Realizacija Memoraduma oko Kuće građanskog društva trenutno čeka odgovarajuće odluke Ministarstva finansija i Skupštine Glavnog grada.

ZAKONODAVNI OKVIR ZA FINANSIRANJE POLITIČKIH PARTIJA

**U CRNOJ GORI JE
REGISTROVANO
60 POLITIČKIH
PARTIJA**

U Crnoj Gori je ukupno registrovano 60 političkih partija⁵⁰, od kojih je 47 aktivno, a ostale nijesu brisane iz registra. Deset trenutno ima parlamentarni⁵¹ status, što u cjelini gledano Crnu Goru čini vodećom u regionu kad je u pitanju broj političkih subjekata u odnosu na broj stanovnika.⁵²

Naime, u Srbiji je u 2015. bila registrovana 101 politička partija, a u Hrvatskoj 152, dok je radi šireg poređenja u Velikoj Britaniji bilo 406, a u Njemačkoj 112 političkih partija.

Po do skoro važećem Zakonu o finansiranju političkih partija⁵³, koji još proizvodi pravne posljedice, javni izvori finansiranja političkih partija se odnose na finansiranje iz Budžeta Crne Gore i budžeta lokalnih samouprava⁵⁴. Zakon određuje da se ta budžetska sredstva mogu opredijeliti za finansiranje redovnog rada političkih partija i za izborne kampanje poslanika i odbornika⁵⁵. Da bi ostvarila pravo na navedena sredstva politička partija, koalicija ili grupa građana mora učestvovati na izborima i osvojiti najmanje jedan mandat (poslanički ili odbornički), i takva partija se naziva parlamentarna partija. Takođe, u slučaju finansiranja izbornih kampanja lista mora biti potvrđena i proglašena da bi ostvarila pravo na budžetska sredstva.⁵⁶

Što se tiče finansiranja redovnog rada parlamentarnih partija, budžetska sredstva opredijeljena iz Budžeta Crne Gore za ovu svaku mogu iznositi do 0,5 % ukupnih planiranih sredstava, dok budžetska sredstva iz budžeta lokalne samouprave mogu iznositi do 1% ukupnih planiranih sredstava. Dalja procedura za raspodjelu ovih budžetskih sredstava je da se ona u visini od 20% raspodjeljuju u jednakim iznosima svim parlamentarnim partijama Skupštine Crne Gore, dok se preostalih 80% raspodjeljuje srazmjerno broju mandata, poslaničkih i odborničkih u datom trenutku.⁵⁷

50 <http://www.kolektiv.me/61435/cg-drava-sa-najvie-stranaka-u-regionu-u-odnosu-na-broj-stanovnika>

51 Parlamentarne partije su: Demokratska partija socijalista (DPS), Demokratski front (DF), Socijalistička narodna partija (SNP), Socijaldemokratska partija Crne Gore (SDP), Pozitivna Crna Gora (PCG), Bošnjačka stranka (BS), FORCA, Demokratska partija (DP), Hrvatska građanska inicijativa (HGI), Liberalna partija Crne Gore (LPCG). U okviru Demokratskog fronta je struktura u okviru koje djeluju četiri partije: Nova srpska demokratija (NOVA), Pokret za promjene (PzP), Demokratska stranka jedinstva (DSJ) i Grupa građana Milan Knežević (kasnije registrovana kao Demokratska narodna partija). Takođe, iz ove strukture nastala je i Radnička partija.

52 *Crna Gora vodeća u regionu po broju političara po glavi stanovnika* <http://www.kolektiv.me/45397/crna-gora-vodeca-u-regionu-po-broju-politicara-po-glavi-stanovnika>, *Crna Gora prva po broju političara "po glav stanovnika"* <http://www.telegraf.rs/vesti/1534043-stranke-najbolje-firme-crna-gora-prva-po-broju-politicara-po-glavi-stanovnika>, *Registrovano 59 partija: Crna Gora vodeća u regionu po broju političara po glavi stanovnika* <http://www.cdm.me/politika/registrovano-59-partija-crna-gora-vodeca-u-regionu-po-broju-politicara-po-glavi-stanovnika>, *Poplava novih političkih partija u Crnoj Gori* <http://www.slobodnaevropa.org/content/poplava-novih-politickih-partija-u-crnoj-gori/26883746.html>, *U Crnoj Gori registrovano 55, a aktivne 43 političke partije*, <http://www.vijesti.me/vijesti/u-crnoj-gori-registrovano-55-a-aktivne-43-politicke-partije-821561>

53 Zakon o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

54 Čl. 2 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

55 Član 4 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

56 Čl. 5 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

57 Član 7, stav 4 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

Nova zakonska rješenja iz Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja⁵⁸, čija primjena počela 1. januara 2015, pojačavaju kontrolne mehanizme finansijskog poslovanja partija, ali suštinski zadržavaju postojeći model i način finansiranja političkih subjekata. Njime se, između ostalog, definiše osnov i najsigurniji segment finansiranja iz javnih izvora na način da budžetska sredstva za finansiranje redovnog rada političkih subjekata u Skupštini iznose 0,6% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjениh za sredstva kapitalnog budžeta i budžeta državnih fondova (tekući budžet), za godinu za koju se budžet donosi. Takođe, uvećavaju se i budžetska sredstva za finansiranje redovnog rada političkih subjekata u skupštini opštine, Glavnog grada i Prijestonice na 1,1% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjениh za sredstva kapitalnog budžeta (tekući budžet), za godinu za koju se ta budžet donosi.

Zanimljiva je norma gdje izuzetno, za opštine čiji je budžet manji od pet miliona eura, budžetska sredstva za finansiranje redovnog rada političkih subjekata u skupštini opštine iznose od 1,1% do 3% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjениh za sredstva kapitalnog budžeta (tekući budžet), za godinu za koju se budžet opštine donosi. Ovako opredjeljena sredstva, raspodjeljuju se u visini od 20% u jednakim iznosima političkim subjektima u Skupštini, odnosno skupštinama opština, a ostalih 80% sredstava, srazmjerno ukupnom broju poslaničkih, odnosno odborničkih mandata koja imaju u trenutku raspodjele.

Procenat izdvajanja iz Budžeta Crne Gore za političke partije je veći od onih u regionu ili zemljama EU.

Procenat izdvajanja iz Budžeta Crne Gore za političke partije veći je od onih u regionu ili zemljama EU. Na primjer, u Srbiji je 0.105% od poreskih prihoda budžeta Republike Srbije, poreskih prihoda budžeta autonomne pokrajine odnosno poreskih prihoda budžeta jedinica lokalne samouprave⁵⁹; u Hrvatskoj 0.05% ostvarenih rashoda poslovanja iz prethodno objavljenog godišnjeg izvještaja o izvršenju budžeta.⁶⁰

Zakon uređuje i finansiranje političkih partija iz privatnih izvora, pri čemu visina dobijenih sredstava iz privatnih izvora, izuzimajući članarinu, može iznositi do 100% sredstava koja parlamentarna partija dobija za redovan rad iz budžetskih sredstava. Dalje, ona politička partija koja nema pravo na budžetska sredstva ima pravo da sakupi sredstva iz privatnih izvora u visini od 10% ukupnih sredstava od 0,5% sredstava iz Budžeta Crne Gore i 1% sredstava budžeta lokalne samouprave⁶¹. Pravila postoje i za individualne iznose, odnosno, fizičko lice može uplatiti najviše 2, 000 € za finansiranje redovnog rada političke partije, a pravno lice najviše 10, 000 €.

Zakon propisuje i niz zabrana pri finansiranju političkih partija u smislu da je političkim partijama i grupama građana zabranjeno primanje materijalne i finansijske pomoći kao i nenovčanih priloga od: *“drugih država, privrednih društava i pravnih lica van teritorije Crne Gore; fizičkih lica i preduzetnika koja nemaju biračko pravo u Crnoj Gori, anonimnih darodavaca; javnih ustanova, pravnih lica i privrednih društava sa učešćem državnog kapitala; sindikata; vjerskih zajednica i organizacija; nevladinih organizacija; kazina, kladionica i drugih priređivača igara na sreću”*. Političkim partijama i drugim podnosiocima izbornih lista je zabranjeno primanje priloga i od: *“pravnih lica, privrednih društava i preduzetnika i sa njima povezanih pravnih i fizičkih lica, koji su, na osnovu ugovora sa nadležnim organima, u skladu sa zakonom, vršili poslove od javnog interesa ili su zaključili ugovor u postupku javnih nabavki, u periodu od dvije godine koji prethodi zaključivanju ugovora, za vrijeme trajanja tog poslovnog odnosa, kao i dvije godine nakon prestanka tog poslovnog odnosa”*⁶²

58 Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, “Sl. list Crne Gore”, br. 52/14

59 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_finansiranju_politickih_aktivnosti.html

60 <http://www.zakon.hr/z/443/zakon-o-finansiranju-politickih-aktivnosti-i-izborne-promid-C5%BEbe>

61 Član 8 Zakona o finansiranju političkih partija, “Sl. list CG”, br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

62 Član 16 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, “Sl. list Crne Gore”, br. 52/14

BUDŽET CRNE GORE

U protekle tri godine
dodijeljeno je
11.768.621,20 €
iz Budžeta Crne Gore
političkim partijama
na nacionalnom nivou

Godina	Iznos predviđen Zakonom o budžetu za političke partije €	Iznos dodijeljen na osnovu Zakona o završnom računu budžeta političkim partijama
2015	4.579.905,43	4.579.905,43
2014	3.736.739,25	3.736.739,21
2013	3.502.983,38	3.481.979,60
UKUPNO	11.819.628,10	11.798.621,20

Tabela 2.1 Pregled sredstava predviđenih za političke partije iz Budžeta Crne Gore i raspodijeljenih po Zakonu o završnom računu budžeta po političkim partijama⁶³

BUDŽETI LOKALNIH SAMOUPRAVA

Lokalna samouprava	Usvojeni budžet 2013. €	Završni račun budžeta za 2013. €	Usvojeni budžet 2014. €	Završni račun budžeta za 2014. €	Usvojeni budžet 2015. €
Šavnik	10,901.00	2,478.33	17,749.65	4,474.11	8,500.00
Andrijevića	11,142.00	10,180.92	10,960.00	9,403.23	12,426.00
Bar	98,200.00	89,453.00	98,200.00	89,453.00	106,000.00
Berane	45,000.00	42,770.00	24,000.00	24,000.00	24,000.00
Bijelo Polje	82,000.00	68,678.48	106,500.00	106,175.00	80,000.00
Budva	145,850.00	5,613.70	150,000.00	34,847.62	200,000.00
Cetinje	50,000.00	2,590.00	25,000.00	12,660.02	50,000.00
Danilovgrad	69,070.00	46,581.87	60,800.00	50,267.69	69,070.00
Herceg Novi	152,000.00	79,179.09	162,000.00	105,000.00	195,000.00
Kolašin	48,940.66	16,796.43	48,940.00	16,796.00	22,924.38
Kotor	150,510.00	150,444.16	137,000.00	139,000.00	55,200.00
Mojkovac	25,400.00	17,944.00	23,400.00	13,990.00	20,000.00
Nikšić	226,036.00	101,553.62	214,000.00	142,428.33	211,000.00
Plav	22,000.00	20,388.15	16,000.00	2,000.00	16,000.00
Plužine	40,000.00	36,490.00	20,850.00	20,823.00	5,713.00
Pljevlja	123,000.00	14,669.66	156,300.00	33,670.00	100,358.00
Podgorica	384,000.00	378,240.00	374,000.00	372,220.36	297,000.00
Rožaje	86,249.29	65,699.29	48,254.40	45,654.40	58,077.01
Tivat	50,000.00	49,848.53	50,000.00	44,934.93	50,000.00
Ulcinj	40,500.00	40,500.00	40,000.00	4,000.00	40,000.00
Žabljak	32,200.00	32,200.00	21,000.00	21,000.00	22,000.00
Ukupno:	1.892.998,95	1.272.299,23	1.804.954,05	1.292.797,69	1.643.268,39

Tabela 2.2 Pregled sredstava predviđenih za političke partije iz budžeta lokalnih samouprava i raspodijeljenih po završnim računima opština za 2013. i 2014, kao i usvojeni budžet za 2015.⁶⁴

63 Projekcija iznosa na osnovu Zakona o budžetu za 2015, jer Zakon o završnom računu za 2015. još nije usvojen, tako da je ostavljena cifra predviđena Budžetom, uzimajući u obzir činjenicu da praksa potvrđuje realizaciju projektovane cifre u iznosu od oko 98%

64 Izvor Katalog opštinskih propisa, uz napomenu da ni u ovoj bazi nema objavljenog završnog računa za 2013. za opštinu Bar a isti dokument nije dostupan ni na sajtu opštine Bar

ZAKUPI POSLOVNIH PROSTORA ZA RAD POLITIČKIH PARTIJA

Pored sredstava koje partije dobijaju za redovan rad iz Budžeta Crne Gore i budžeta lokalnih samouprava, Zakon propisuje i obavezu Ministarstva finansija da obezbijedi sredstva i za zakup prostorija za redovan rad političke partije koja je zastupljena u Skupštini, što važi i za nadležni organ lokalne samouprave⁶⁵. Transfer sredstava političkim partijama iz javnih izvora se sprovodi na redovnom, mjesečnom nivou, odnosno do petog u mjesecu za prethodni mjesec.

Korisnik prostora (politički subjekti)	Broj ugovora	Iznos zakupnine na mjesečnom nivou €	Iznos zakupnine na godišnjem nivou €
Pokret za promjene (PzP)	0201/1120	4.875,00	58.500,00
Nova srpska demokratija (NOVA)	0201/1161	2.700,00	32.400,00
Socijalističkom narodna partija (SNP)	0201/1122	6.100,00	73.200,00
Bošnjačka stranka (BS)	0201/1051	2.700,00	32.400,00
Pozitivna Crna Gora (PCG)	0201/1872	3.834,00	46.008,00
Grupa građana Milan Knežević (DNP)	0201/1738	3.051,28	36.615,38
Demokratska stranka jedinstva (DSJ)	0201/4896	1.130,00	13.560,00
Ukupno:		24.390,28	292.683,38

Tabela 2.3 Pregled sredstava predviđenih za političke partije iz budžeta Ministarstva finansija i raspodijeljenih za 2014. (isti je osnov za period 2013-2015)⁶⁶

DPS je prijavio Državnoj izbornoj komisiji (DIK) vlasništvo nad nepokretnom imovinom u pet gradova, ukupne veličine 1.567 m² i procijenjene vrijednosti 1.044.837 €, koje izvještaji DRI ne konstatuju

Treba podsjetiti i da još nije na jasan način riješen problem imovine bivših društveno političkih organizacija, a koji u bitnom artikuliše troškove zakupa prostora za redovan rad političkih partija. Tako se značajan dio te imovine, poput poslovnog prostora poznatog kao „stara zgrade Vlade“, ali i brojnih drugih na lokalnom nivou, koristi od strane DPS-a, ali i SDP-a. Umjesto sistemskog pristupa koji bi uključio popis kompletne državne imovine i odluku da se prostor bivših društveno-političkih organizacija koristi za rad parlamentarnih političkih subjekata, ostaje višedecenijsko nedefinisano prelazno rješenje. Ono se svodi na prečutnu saglasnost političkih subjekata, gdje je vladajući DPS, i manjim dijelom SDP, u ulozi povlašćenih korisnika ovog poslovnog prostora, a ostali dobijaju budžetska sredstva za zakup poslovnog prostora, što stvara duplu štetu građanima/kama. Primjedba se može dati i izvještajima DRI koji ovo pitanje ne tretiraju na potreban način i u kojima nije jasno iskazana nepokretna imovina, u

konkretnom DPS-a. DPS je prijavio Državnoj izbornoj komisiji (DIK) vlasništvo nad nepokretnom imovinom u pet gradova, ukupne veličine 1.567 m² i procijenjene vrijednosti 1.044.837 €⁶⁷, koje izvještaji DRI ne konstatuju.

Isti sistem važi i na lokalnom nivou, kada je obezbjeđivanje prostora za rad političkih subjekata u pitanju. Specifičnost prakse na lokalnom nivou je da ovo pitanje nije riješeno na jedinstven način, već ima različite modalitete. Naime, neke lokalne samouprave političkim subjektima dodjeljuju prostorije u svom vlasništvu, dok neke daju sredstva za zakup poslovnog prostora kao na državnom nivou.

65 Član 7 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

66 Podaci su dobijeni od Ministarstva finansija i Direkcije za imovinu. U njima nema ugovora za zakup poslovnih prostora Demokratske partije, Hrvatske građanske inicijative i Liberalne partije Crne Gore, a koje su takođe parlamentarne stranke.

67 <http://www.dan.co.me/?nivo=3&arubrika=Politika&datum=2016-02-01&clanak=530928&naslov=DPS%20na%20sebe%20upisao%20parcele%20i%20poslovne%20prostore%20od%20milion%20eura>

FINANSIRANJE IZBORNIH KAMPANJA

Finansiranje izborne kampanje odnosi se na: predizborne skupove, reklamne spotove i reklamni materijal, medijsko predstavljanje, oglase i publikacije, istraživanja javnog mnjenja, angažovanje opunomoćenih predstavnika političkog subjekta u prošireni sastav organa za sprovođenje izbora, režijske troškove i opštu administraciju, kao i troškove prevoza u periodu izborne kampanje.

Za redovne parlamentarne izbore u 2016. biće dodijeljeno 1.929.731,85 € političkim partijama radi finansiranja izbornih kampanja

Posebno predviđen vid kontrole je obaveza političkog subjekta da dostavi Agenciji i objavi iznos cijene i iznos eventualno ostvarenog popusta u cijeni za medijsko oglašavanje izborne kampanje. Subjekti koji pružaju usluge medijskog oglašavanja izborne kampanje dužni su da Agenciji dostave cjenovnik izbornog oglašavanja.

Budžetska sredstva za finansiranje troškova izborne kampanje, za izbor poslanika i odbornika, obezbjeđuju se u godini u kojoj se održavaju redovni izbori i to u iznosu od 0,25% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjenih za sredstva kapitalnog budžeta i budžeta državnih fondova (tekući budžet), za godinu za koju se budžet donosi. Ova sredstva se u visini od 20% raspodjeljuju u jednakim iznosima političkim subjektima, u roku od osam dana od isteka roka za dostavljanje izbornih lista, dok se 80% raspodjeljuje političkim subjektima koji su osvojili mandate, srazmjerno broju osvojenih mandata⁶⁸.

Politički subjekti mogu prikupljati sredstva za finansiranje troškova izborne kampanje iz privatnih izvora samo u vrijeme trajanja izborne kampanje, a visina tih sredstava, koja politički subjekat prikupi za finansiranje troškova izborne kampanje za izbor poslanika i odbornika, ne može preći tridesetostruki iznos sredstava koja mu pripadaju u smislu člana 14 stav 2 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja⁶⁹. Takođe, politički subjekat u svrhu prikupljanja sredstava za finansiranje troškova izborne kampanje otvara poseban žiro račun kod institucije ovlaštene za poslove platnog prometa, o čemu obavještava Agenciju, i taj račun se ne može koristiti u druge svrhu. Politički subjekat određuje i lice odgovorno za namjensko trošenje sredstava i za podnošenje izvještaja.

KOLIKO KOŠTAJU POSLANIK/CA I PARLAMENTARNI POLITIČKI SUBJEKTI

U odnosu na predviđena sredstva u Budžetu Crne Gore za rad političkih subjekata može se izvesti računica koliko poslanici/e i parlamentarni politički subjekti koštaju crnogorske građane/ke kada je riječ o korišćenju sredstava iz javnih izvora. Budžetom Crne Gore za 2015, pod šifrom 20103 gdje su opredjeljena sredstva za rad parlamentarnih partija, predviđen je iznos od 4.075.005, 43 €. Pod istom stavkom 20103 u Budžetu za 2014. bilo je predviđeno 3.236.439,25 €. Ovdje se može uočiti razlika u odnosu na puni iznos Budžetom opredjeljenih sredstava za finansiranje političkih subjekata, jer je pod navedenom stavkom Budžeta, u cjelosti odvojenom, predviđeno da se ova sredstva podijele tako što će se vezati za broj osvojenih mandata u predstavničkom domu. Specifičnost ovog mehanizma je to da se mandat koristi kao sredstvo za obračun pripadajućih sredstava za redovan rad, ali se ne vežu za ustavno-pravni status poslanika i njegovo „vlasništvo“ nad mandatom. Sredstva pripadaju isključivo političkom subjektu do sljedećih izbora, odnosno do verifikacije novih izbornih rezultata.

Ova sredstva predstavljaju najveći i siguran izvor finansiranja političkih subjekata, i mogu se iskoristiti kao minimum na osnovu kojeg se razvija konkretan model raspodjele po partijama i izražavaju iznosi po poslaniku/ci. Isti model obračuna i raspodjele sredstava se koristi za lokalne parlamente, ali ti iznosi su znatno manji, a uz to u mnogim lokalnim samoupravama i neredovni.

Tako je, zbog primjene zakonske formule prosječan poslanički mandat za redovan rad političkog subjekta u 2014. povlačio prosječno po 39 956,04€, a u 2015. po 50 308,70€ na godišnjem nivou.

68 Član 10 Zakona o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014

69 Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, "Sl. list Crne Gore", br. 52/14, 76/15. Iznos koji fizičko lice ili preduzetnik može uplatiti ne može biti veći od 2, 000 €, dok najviši iznos koji pravno lice može uplatiti ne može preći 10, 000 € na godišnjem nivou.

ČINJENICE I PREDRASUDE

Politički subjekt	Br. poslanika/ca	20% sredstava 2014 u €	80% sredstava 2014 u €	Ukupna sredstva 2014 u €	20% sredstava 2015 u €	80% sredstava 2015 u €	Ukupna sredstva 2015 u €
DPS	30	71 920,87	958 944,9	1 030 865,77	90 555,68	1 207 409,1	1 297 964,78
SDP	8	71 920,87	255 718,64	327 639,51	90 555,68	321 975,76	412 531,44
BS	3	71 920,87	95 894,49	167 815,36	90 555,68	120 740,91	211 296,59
LP	1	71 920,87	31 964,83	103 885,7	90 555,68	40 246,97	130 802,65
HGI	1	71 920,87	31 964,83	103 885,7	90 555,68	40 246,97	130 802,65
FORCA; AA	2	71 920,87	63 929,66	135 850,53	90 555,68	80 493,94	171 049,62
DF	20	71 920,87	639 296,6	711 217,47	90 555,68	804 939,4	895 495,08
SNP	9	71 920,87	287 683,47	359 604,34	90 555,68	362 222,73	452 778,41
PCG	7	71 920,87	223 753,81	295 674,68	90 555,68	281 728,79	372 284,47
Ukupno:	81	647 287,85	2 589 151,4	3 236 439,25	815 001,09	3 260 004,34	4.075.005,43

Tabela 2.4 Prikaz realizacije zakonskog modela i raspodjele sredstava za rad parlamentarnih političkih subjekata iz državnog Budžeta za 2014. i 2015.

Iz ovog se može izvesti proračun koliko je crnogorske građane koštalo jedno poslaničko mjesto 2014. po osnovu sredstava dobijenih za redovan rad političkog subjekta plus poslaničke plate koja se, u prosjeku za posljednje dvije godine, kreće oko 15.000,00 € godišnje. Naime, dijeleći ukupan iznos budžetskih sredstava za 2014. od 3.236.439,25 € sa 81 poslaničkim mandatom dobija se iznos od 39.956,04 €. Prosječni bruto iznos poslaničke zarade za 2014. bio je 24.600,00 €. Prosječni neto iznos poslaničke plate za tu godinu iznosio je 13.950,00 €. Ovo ne uključuje naknade skupštinskim poslanicima pod stavkom Budžeta 4126, koja je na primjer za 2015. iznosila zbirno 400,000 €

1. Iznos sredstava za redovan rad političkog subjekta vezan za poslanički mandat za 2014.	2. Prosječna neto zarada poslanika za 2014.	3. Prosječna bruto zarada poslanika za 2014.	UKUPNO 1+3
39.956,04 €	13.950,00 €	24.600,00 €	64.556,04 €

Tabela 2.5 Ukupni proračun prosječnog koštanja poslaničkog mandata u 2014.

Dodatno, Skupština je finansirala rad poslaničkih klubova kroz angažovanje stručnog osoblja.

U 2014. prosječno je poslanik/ca koštao/la

64.556,04 €

iz Budžeta Crne Gore

UPLATA SREDSTAVA ZA ANGAŽOVANJE SEKRETARA I STRUČNIH KONSULTANATA U 2013.								
	Klub poslanika DPS	Klub poslanika DF	Klub poslanika SNP	Klub poslanika SDP	Klub poslanika Pozitivne CG	Klub poslanika Bošnjačke stranke	Klub poslanika Albanskih partija (FORCA, DP), HGI i LPCG	Ukupno
Januar	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Februar	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Mart	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
April	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Maj	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Jun	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Jul	10.428,57	7.095,24	3.428,57	3.095,24	2.761,90	1.428,57	1.761,90	30.000,00
Avgust	10.553,58	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,57	30.000,00
Septembar	10.553,58	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,57	30.000,00
Oktober	10.553,58	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,57	30.000,00
Novembar	10.553,58	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,57	30.000,00
Decembar	10.553,58	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,57	30.000,00
Ukupno	125.767,89	85.559,53	41.330,34	37.308,96	31.601,15	17.205,34	21.226,15	360.000,00

Tabela 2.6 Uplata sredstava za angažovanje sekretara i stručnih konsultanata u 2013.

UPLATA SREDSTAVA ZA ANGAŽOVANJE SEKRETARA I STRUČNIH KONSULTANATA U 2014.								
	Klub poslanika DPS	Klub poslanika DF	Klub poslanika SNP	Klub poslanika SDP	Klub poslanika Pozitivne CG	Klub poslanika Bošnjačke stranke	Klub poslanika Albanskih partija (FORCA, DP), HGI i LPCG	Ukupno
Januar	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Februar	10.553,57	7.178,58	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Mart	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
April	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Maj	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Jun	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Jul	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Avgust	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Septembar	10.553,57	7.178,57	3.466,07	3.128,57	2.453,57	1.441,07	1.778,58	30.000,00
Oktober	10.813,17	7.351,68	3.543,95	3.197,80	1.813,18	1.467,03	1.813,18	30.000,00
Novembar	10.813,17	7.351,68	3.543,95	3.197,80	1.813,18	1.467,03	1.813,18	30.000,00
Decembar	10.813,17	7.351,68	3.543,95	3.197,80	1.813,18	1.467,03	1.813,18	30.000,00
Ukupno	127.421,64	85.662,17	41.826,48	37.750,53	27.521,67	17.370,72	21.446,76	360.000,00

Tabela 2.7 Uplata sredstava za angažovanje sekretara i stručnih konsultanata u 2014.

ČINJENICE I PREDRASUDE

Ukratko, parlamentarni politički klubovi su za 2013. i 2014. dobili 720.000,00 € za stručno osoblje i to ukupno po političkim klubovima: DPS 253.189,53 €, DF 172.221,71€, SNP 83.156,82€, SDP 75.060,06€, PCG 59.122,82€, BS 34.576,06€ i Albanske stranke, HGI i LP 42.672,91€

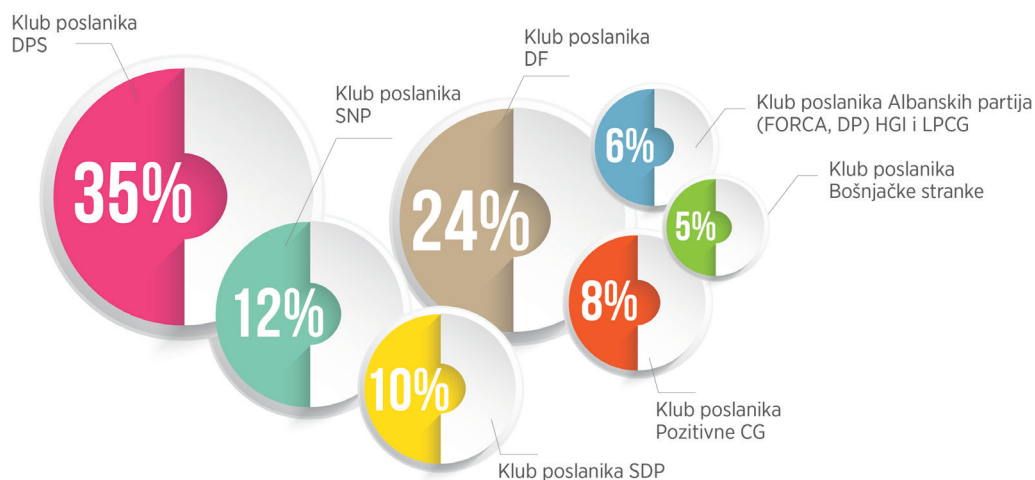

Tabela 2.8 Presjek uplata parlamentarnim klubovima za stručno osoblje za 2013. i 2014.

Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja uvodi cio niz kontrolnih mehanizama, a Agencija za spriječavanje korupcije je, od 01. januara 2016, preuzela kontrolu finansiranja političkih subjekata, kao i pokretanje postupka i odlučivanja u slučaju povrede zakona. Zabrinjava činjenica da još uvijek nije uspostavljena puna funkcionalnost Agencije, posebno imajući u vidu i intezivniju dinamiku rada političkih partija u izbornoj godini.

Konačno, Državna revizorska institucija vrši reviziju godišnjih konsolidovanih finansijskih izvještaja političkih subjekata čiji ukupan prihod prelazi 10.000 €. Izvještaji DRI su dostupni na sajtu ove institucije i u njihove su ocjene, kad je riječ o načinu vođenja finansija političkih partija, u najvećem broju obrađenih slučajeva zabrinjavajuće.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- U periodu od 2013. do 2015. po dostupnim podacima, iz javnih fondova su nevladine organizacije u Crnoj Gori podržane u iznosu od 9.214.330,68 €⁷⁰. Istovremeno su političke partije iz istih izvora podržane sa 16.885.036,65 € a kad se tome dodaju još troškovi prosječnih plata poslanika i stručnog osoblja za partijske klubove (7.057.800, 00 €) dobija se 23.942.836,65€, uz napomenu da troškovi partija ne uključuju sredstva iz budžeta za izborne kampanje. *Primjetan je rast sredstava koja se opredjeljuju na godišnjem nivou za političke partije i pad sredstava za NVO, a što ne prate adekvatna obrazloženja.*
- Zakonodavni i institucionalni okvir finansiranja nevladinih organizacija u Crnoj Gori nije dovoljno jasno uređen a praksu prate brojne nepravilnosti, što dovodi u pitanje održivost NVO sektora koji se kontinuirano zakida «sukobima» različitih zakona, neredovnim raspodjelama sredstava, izostankom konkursa, diskrecionim odlukama organa javnog sektora, itd. a što sve ukazuje na nedostatak političke volje da se NVO prihvate kao integralni dio crnogorskog sistema. *Potrebno je ustanoviti precizan godišnji procenat izdvajanja iz Budžeta Crne Gore (najmanje 1% tekućeg budžeta, prijedlog Koalicije NVO Saradnjom do cilja) za nevladine organizacije, kao što je to učinjeno i u slučaju političkih partija čime bi se doprinijelo autonomnosti sektora i njegovoj finansijskoj održivosti.*
- Neophodno je nakon usvajanja izmjena Zakona o nevladinim organizacijama, kojim će biti ustanovljen „decentralizovani“ model finansiranja⁷¹ *hitno pristupiti izradi podzakonskog akta kojim će se detaljno urediti procedura finansiranja, monitoring, evaluacije i revizije projekata NVO.* Takođe, nakon donošenja podzakonsog akta treba izvršiti obuku nadležnih organa kako bi se procedure sprovodile na zadovoljavajući način.
- *Prakse organa javnog sektora koji raspodjeljuju sredstva NVO moraju biti transparentne i ujednačene, blagovremene, praćene javnim konkursima i utvrđenim kriterijumima i procedurama, a zakonodavni okvir jasan kako bi se izbjegle različita tumačenja organa javnog sektora.*
- Značajan dio potrošačkih jedinica budžeta nije imao odobrena sredstva na kontu 4314 – transferi nevladinim organizacijama, već je iz drugih budžetskih stavki dodjeljivao sredstva NVO. Radi lakšeg praćenja raspodjele sredstava koja se dodjeljuju nevladinim organizacijama, *budžetske jedinice treba da striktno poštuju Zakon o budžetu time što će raspodjelu isključivo planirati i vršiti kroz konto budžeta 4314 – transferi nevladinim organizacijama.*

⁷⁰ Poređenja radi, samo za 2014. u Srbiji je ovaj iznos bio oko 73 miliona € na nivou države, a u Hrvatskoj oko 92.5 miliona €, dok se gore navedeni iznos za Crnu Goru odnosi na tri godine

⁷¹ Ministarstva će biti nadležna za postupak finansiranja sektorskih NVO

- Primjeri nepostojanja konkursa i kriterijuma dodjele državnog zemljišta i imovine nevladinim organizacijama, uz manjak transparentnosti i mogućnost diskrecionog odlučivanja predstavljaju i rizik za korupciju, što je posljedično loš prilog ugledu NVO u cjelini. Na ovaj način se otvara prostor da se vrši direktan uticaj na NVO, favorizovanjem i nagrađivanjem određenih NVO, a kažnjavanjem onih koje nijesu u «milosti» vlasti. *Potrebno je uspostaviti jasne procedure u postupku davanja prostora i imovine u državnom vlasništvu na korišćenje NVO i u tom pogledu treba ozbiljno uzeti u obzir prijedlog Koalicije NVO «Saradnjom do cilja» koja se zalaže za principijelna i sistemska rješenja.* Takođe, odluke o toj vrsti podrške NVO moraju biti dostupne na sajtovima opština ili Vlada, kada je i njena pomoć uključena.
- Crna Gora ima zaokružen zakonodavni i insitucionalni okvir koji reguliše stabilno finansiranje političkih partija, uz napomenu da su sredstva za rad koja se opredjeljuju političkim partijama na lokalnom nivou relativno neredovna. Sredstva za rad političkih partija, iako predstavljaju dosta visoko odvajanje iz budžeta, imaju svoje opravdanje jer razvoj parlamentarne demokratije podrazumijeva efikasan i profesionalan rad političkih partija i predstavničkih tijela na lokalnom i državnom nivou. Ali, radi transparentnosti trošenja tih sredstava, *treba razmisliti i o zakonskoj obavezi objavljivanja finansijskih izvještaja o utrošku javnih sredstava od strane političkih partija na zvaničnim internet prezentacijama političkih stanaka* a što bi spriječilo veće zloupotrebe tih sredstava, kao što je uočeno od strane Državne revizorske institucije.
- Neprimjereno je da država plaća zakup za prostorije političkim partijama imajući u vidu da Zakon o imovini bivših društveno-političkih organizacija jasno propisuje korišćenje ove imovine za rad političkih stranaka koje imaju poslanike/ce u Skupštini Crne Gore, odnosno odbornike/ce u skupštinama opština. Naznačena imovina se koristi i za vršenje funkcija državnih organa i organa lokalnih samouprava, a Zakon je omogućio organizacijama sindikata i NOR-a koje su ranije koristile ovu imovinu da to nastave. *Stoga je neophodno na bazi evidencije imovine bivših društveno-političkih organizacija na centralnom i lokalnom nivou, ali i propisanih kriterijuma imovinu davati na korišćenje parlamentarnim političkim subjektima, kao i svim nevladinim rganizacijama koje ispunjavaju prethodno definisane uslove, jer je evidentno da su neke od zakonom prepoznatih organizacija koje koriste sada ovu imovinu registrovane kao NVO a da iste mogućnosti nijesu date svim NVO što je diskriminatoran pristup.*

LITERATURA

ZAKONI

- Odluka o kriterijumima i načinu raspodjele sredstava namjenjenih finansiranju nevladinih organizacija i tradicionalnih NVO u Opštini Kotor /Sl. list Opštine Kotor br. 1/06 i , "Sl. list CG", Opštinski propisi br. 18/10;
- Odluka o obrazovanju Savjeta za saradnju Vlade Crne Gore i nevladinih organizacija, "Sl. list CG", br. 28/10;
- Odluka o osnivanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, "Sl. list CG", br. 13/08, 64/11;
- Uredba o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću, "Sl. list CG", br. 42/11;
- Zakon o finansiranju političkih partija, "Sl. list CG", br. 42/2011, 60/2011, 1/2012 i 10/2014
- Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja "Sl. list CG", br. 52/14 od 16.12.2014;
- Zakon o igrama na sreću "Sl. list CG", br. 52/04 i 13/07;
- Zakon o lokalnoj samoupravi "Sl. list CG", br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, 88/09, 03/10 i 38/12;
- Zakon o imovini bivših društveno-političkih organizacija, Sl. list RCG", br. 57/00, 54/01 i "Sl. list Crne Gore", br. 73/10, 40/11
- Zakon o lokalnoj samoupravi, "Sl. list RCG", br. 42/2003, 28/2004, 75/2005, 13/2006 i "Sl. list CG", br. 88/2009, 3/2010, 38/2012 i 10/2014, 57/2014;
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Sl. list CG“ br.31/06, 51/06 i 38/07;
- Zakon o nevladinim organizacijama, "Sl. list CG", br. 39/11.

LINKOVI

- <http://www.mup.gov.me/vijesti/148409/U-Crnoj-Gori-registrovano.html>
- http://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2015/11/63-12-Report-on-the-Economic-Value-of-the-Non-Profit-Sector-in-the-WBT_final.pdf
- <http://www.hkv.hr/vijesti/komentari/21012-zeljko-sakic-nevladine-udruge-u-hrvatskoj-u-sluzbi-lijevog-svjetonazora.html>
- <http://www.saradnjomdocilja.org/index.php/dokumenta/izvjestaji>
- http://www.mif.gov.me/rubrike/konkurs_igre_na_srecu/
- <http://www.vijesti.me/vijesti/djurovic-vlada-nvo-sektor-posmatra-kao-troskovnu-stavku-116134>
- <http://www.upravazai grenasrecu.me/1/images/dokumenta/IZVJESTAJ2014.pdf>
- http://www.mf.gov.me/rubrike/konkurs_igre_na_srecu/130821/pojedinacne-revizorske-izvjestaje-o-kontroli-utroska-sredstva-i-monitoringu-planova-i-programa-koji-su-podrzani-na-osnovu-Odluke.html
- <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&datum=2015-09-19&clanak=510812>
- <http://www.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/sjednice-radnih-tijela/441/555-00-63-7-13-.pdf>
- <http://www.fzm.me/a/index.php/izvjestaji>
- <http://www.vijesti.me/vijesti/usvojen-predlog-izmjena-zakona-o-manjinskim-pravima-835648>
- http://www.eu.me/images/24_XI_15_Izve%C5%A1taj_o_Crnoj_Gori_za_2015.pdf
- http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5012:kako-ministarstvo-kulture-sufinansiraprojekte-mrvice-i-krupnice-&catid=3443:broj-1217&Itemid=4706
- <http://www.crnvo.me/vijesti/crnvo-vijesti/9477-inicijativa.html>
- <http://kodex.me/clanak/79337/crnvo-glavni-grad-utice-na-nezavisnost>
- <http://www.vijesti.me/vijesti/durovic-odlukom-vlade-favorizuju-se-gradanska-alijansa-cdt-i-fakt-852485>
- <http://www.vijesti.me/vijesti/crnvo-donijeti-odluku-o-dodjeli-prostorija-organizacijama-861022>
- <http://institut-alternativa.org/kuca-gradanskog-drustva-tema-sjednice-savjeta-za-razvoj-nvo/>
- <http://www.dan.co.me/indexxs.html?nivo=3&rubrika=Podgoricom&clanak=528323&datum=2016-01-15&naslov=Tra%BEe%20partnerstvo%20sa%20NVO>
- <http://www.kolektiv.me/61435/cg-drava-sa-najvie-stranaka-u-regionu-u-odnosu-na-broj-stanovnika>
- <http://www.kolektiv.me/45397/crna-gora-vodea-u-regionu-po-broju-politara-po-glavi-stanovnika>
- <http://www.telegraf.rs/vesti/1534043-stranke-najbolje-firme-crna-gora-prva-po-broju-politicara-po-glavi-stanovnika>
- <http://www.cdm.me/politika/registrovano-59-partija-crna-gora-vodeca-u-regionu-po-broju-politicara-po-glavi-stanovnika>
- <http://www.slobodnaevropa.org/content/poplava-novih-politickih-partija-u-crnjoj-gori/26883746.html>
- <http://www.vijesti.me/vijesti/u-crnjoj-gori-registrovano-55-a-aktivne-43-politicke-partije-821561>
- http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_finansiranju_politickih_aktivnosti.html
- <http://www.zakon.hr/z/443/zakon-o-financiranju-politi%C4%8Dkih-aktivnosti-i-izborne-promid%C5%BEbe>
- <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Politika&datum=2016-02-01&clanak=530928&naslov=DPS%20na%20sebe%20upisao%20parcele%20%20poslovne%20prostore%20od%20milion%20eura>

DOKUMENTA

- Izvještaj o finansiranju nevladinih organizacija iz budžeta lokalnih samouprava u 2014. godini, CRNVO, 2015;
- Izvještaj o reviziji finansiranja nevladinih organizacija, Državna revizorska institucija, jun 2014
- Izvještaj o kontrolnoj reviziji Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Državna revizorska institucija, maj 2012;
- Ministarstvo finansija, Uprava za igre na sreću, Izvještaj o radu uprave za igre na sreću u periodu od 01. 01. 2014. godine do 31. 12. 2014;
- Ministarstvo finansija, Uprava za igre na sreću, Izvještaj o radu uprave za igre na sreću za 2015.
- Strategija razvoja nevladinih organizacija za period 2014. – 2016. Vlada Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih poslova, decembar 2013.

